

Zeliha Buket KALAYCI

Dr, Bozok Üniversitesi/Tarih Bölümü, Yozgat/Türkiye
Dr, Bozok University/Department of History, Yozgat/Turkiye

eposta: buket.kalayci@yobu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-6265-3494> - RorID: <https://ror.org/04qvdf239>

Atıf/Citation: Kalaycı, Zeliha Buket. 2023. Topkapı Sarayı'nın Acem Misafirleri: 18. Yüzyıl Başlarında Devlet Mutfağından İranlı Elçilere Verilen Tayinat. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11 (35), 764-776 <https://doi.org/10.33692/avrsyad.1121440>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü /Article Types:	Araştırma Makalesi/Dissertation Summary
Geliş Tarihi /Received:	25.05.2022
Kabul Tarihi/Accepted:	14.02.2023
Yayın Tarihi:	20.06.2023

TOPKAPI SARAYI'NIN ACEM MİSAFİRLERİ: 18. YÜZYIL BAŞLARINDA DEVLET MUTFAĞINDAN İRANLI ELÇİLERE VERİLEN TAYİNAT

Öz

Osmanlı Devleti'nin tarihi sürecinde birçok yabancı devlet adamı ve elçilik heyeti kendi teşrifat yapılanması içerisinde ağırlanmıştır. Bu ziyaretler, Osmanlı Devleti'nin gücünün ve zenginliğinin sergilenmesine katkı sağlamıştır. Elçiler, iki devlet arasındaki diplomasiyi yürütülmesinde aracıdırlar. Erken Modern Dünya elçileri, öncelikle devletler arasındaki iletişimi sağlamakla görevli olsalar da, görevlendirildikleri devletlerde gördüklerini, duyduklarını ve hatta devlet sırlarını bağlı oldukları ülkeye bildirmekle yükümlüdürler. Elçilerin konumları, Osmanlı Devleti'nin kendilerine yaklaşımını da belirlemiştir. Osmanlı devlet adamları, bu temsilcilerin neyi görmesini ve duymasını istiyorsa, elçi kabullerini ve ağırlanmalarını ona göre düzenlemişlerdir.

Bu çalışmada, on sekizinci yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'ne gelen İran elçilerinin ağırlanması ve Matbah-ı Âmire tarafından verilen tayinatlar ele alınmaktadır. Elçilerin beslenme ihtiyaçları, Matbah-ı Âmire vasıtasıyla karşılanmıştır. Matbah dışında ise elçilik heyetlerinin yol güzergâhlarında ve başkent İstanbul'da da pazarlardan iaşeleri temin edilmiştir. Osmanlı Devleti'ne gelen temsilcilere, geldikleri ülkelerin zevklerine göre farklılık gösteren, zengin ve çeşitli yemek sunumları yapılmıştır. Elçilere verilen ziyafetler, protokole uygun olarak oldukça özenli bir şekilde hazırlanmıştır. İranlı elçilerin Osmanlı ülkesini ziyaretleri, Osmanlı-İran ilişkilerinin gelişmesine yardımcı olmuştur. Bu siyasi ziyaretler, iki devlet arasındaki gerginlik ve anlaşmazlıkların çözülmesine aracı olmuşsa da, zaman zaman savaş çıkmasına ve uzamasına da sebebiyet vermiştir. Bu noktadan hareketle, çalışmamız Osmanlı devlet geleneği, diplomasisi ve teşrifatı içerisinde saray mutfağının işlevi üzerine yoğunlaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: İran, Elçi, Matbah, Tayinat, 18. Yüzyıl

Topkapı Sarayı'nın Acem Misafirleri ...

ACEM GUESTS OF TOPKAPI PALACE: PROVISIONS GIVEN TO IRANIAN AMBASSADORS
FROM THE STATE KITCHEN IN THE EARLY 18TH CENTURY

Abstract

Throughout the historical process of the Ottoman Empire, many foreign statesmen and diplomatic delegations were hosted within their official protocols. These visits have contributed to the display of the Ottoman Empire's power and wealth. Ambassadors serve as intermediaries in conducting diplomacy between two states. Although early modern world ambassadors were primarily responsible for facilitating communication between states, they were also obliged to report to their home countries what they saw, heard, and even state secrets. The status of ambassadors also determined the Ottoman Empire's approach to them. Ottoman statesmen arranged ambassadorial receptions and accommodations based on what they wanted ambassadors to see and hear.

This study focuses on the reception of Iranian ambassadors in the first half of the 18th century in the Ottoman Empire and the feasts provided by the Matbah-ı Âmire (the imperial kitchen). The nutrition needs of ambassadors were met through the Matbah-ı Âmire. Outside of the imperial kitchen, the ambassadors' food was also supplied from markets along their travel routes and in the capital city of Istanbul. The meals served to the ambassadors varied based on the tastes of their home countries, and they were rich and diverse in presentation. The feasts provided to ambassadors were prepared meticulously in accordance with protocol. The visits of Iranian ambassadors to the Ottoman Empire helped to foster Ottoman-Iranian relations. Although these political visits have contributed to the resolution of tensions and disputes between the two states, they have also sometimes led to the outbreak and prolongation of wars. Thus, this study focuses on the role of the palace kitchen in the Ottoman state tradition, diplomacy, and protocol.

Keywords: Iranian, Ambassador, Cuisine, Provisions, 18th Century

Giriş

Elçi, bir devleti başka bir devlet huzurunda, geçici ya da daimi olarak temsil etmekle yükümlü devlet görevlilerine verilen isimdir (Ayyıldız 2008: 187). Tarihi gelenek içerisinde devletlerin elçi göndermeleri o devletin bağımsızlık ve hâkimiyet sembollerinden birisi olmuştur. Elçi gönderme veya kabul etme hakkı hükümdara aittir. Bu bağlamda elçiler görevlisi oldukları hükümdarı temsil etmişler ve elçilerin söz ve davranışları temsil ettikleri hükümdara ait sayılmıştır (Koçak 2011: 79).

İlk Türk Devletlerinde elçilerin mal ve can güvenliklerinin sağlanmasına önemiyet gösterilir ve ihtiyaçları karşılanırdı. Devletler düzeyinde misafir olarak ağırlanan bu elçilerin casusluk yapmadıkları sürece işleri ve güvenlikleri sağlanırdı (Kafesoğlu 1997: 267). Ayrıca Türk Devletlerinde elçi kabullerinde tören düzenlenir, ardından toy ismi verilen ziyafet verilirdi (Ögel 1982: 85-86). İslam dininin kabulü ile birlikte İslam geleneklerinin uygulanması neticesinde Türk-İslam yapısı oluşmuştur. İlk Türk Devletlerinde olduğu gibi Türk-İslam devletlerinde de elçi yetiştiren özel kurumlar bulunmamaktadır. Ancak elçi kabullerindeki

Zeliha Buket Kalaycı

teşrifatı yönetecek bir yapı mevcuttur. Bu sistemde diplomatik aracı olan elçiler devletin üst kademe memurlarından genellikle de ilmiyeden seçilirdi. (İpşirli 1995: 7) Hükümdarın temsilcisi vasfı ile gönderilen bu kişiler hanedanın gücü ve ihtişamını gösterecek şekilde güç ve imtiyaz sahibidirler. Diğer taraftan elçi kabul ve gönderilişinde hediyeleşmenin özel bir yeri vardır. Elçi gelen de gönderilen de heyetleri ve hediyeleri ile birlikte gitmişlerdir.

Osmanlı Devleti kendinden önceki Türk-İslam geleneğini elçiler hususunda da devam ettirmiştir. Ancak Osmanlı kendi elçi temayüllerini oluşturmuş, klasik dönemde kendi dışında kalan dünyanın siyasal yönetimleri ile elçilik bazında ilişkiye girmekten kaçınmıştır. Bu durum elçilik noktasında ilişkilerin tek taraflı yürütmesine neden olmuştur. Benimsenen tek taraflı politika Osmanlı Devleti'nin Batı-Doğu karşısında güçlü olduğu süreçte on sekizinci yüzyılın sonlarına kadar sürmüştür (Tuncer 2010: 13).

Osmanlı Devleti henüz bir beylik iken çevresindeki devletlerle elçiler düzeyinde ilişkiler kurmaya başlamıştır. Resmi kayıtlara geçen ilk Osmanlı elçisi I. Murad devrinde Germiyanlı elçisi İshak Fakih'dir (Öztürk 2012: 126). Devletin Akdeniz'de güçlenip rekabet etmeye başlaması ile Venedik, Ceneviz, Dubrovnik ve Milano gibi şehir devletleri ile elçilik düzeyinde ilişkiler yaşanmıştır. Diğer taraftan Venedik, İstanbul'un II. Mehmed tarafından fethinin hemen sonrasında Pera'da daimi elçilik açmak için izin almış ve ilk daimi elçilik açan devlet olmuştur (İpşirli 1995: 8). Aynı zamanda imparatorluğun sınırlarının genişlemesi ile birlikte doğudan İran, Kafkas Hanlıkları, Endenozya ve Hindistan gibi devletler elçi göndermişlerdir. Batı ülkelerinden de başta Fransa olmak üzere Avusturya, İngiltere, İspanya, Lehistan, Hollanda ve Rusya'dan elçiler gelmiştir (BOA, AE. SAMD. III: 232/22186) (Can 2017: 84).

Klasik dönemde Osmanlı Devleti siyasi ilişki içerisinde olduğu devletlere daimi elçi göndermemesine ve kendisi de istisnalar hariç daimi elçi kabul etmemesine rağmen başkente gelen elçileri kabul etmiştir. Devlet kendi büyüklüğünün göstergesi olarak kapılarını tüm elçilere açmıştır (Gürkan 2020: 133/134). Bununla beraber devlet gelen elçilerin statülerini de önemsemiş, yüksek rütbeli memurların gelmesini beklemiştir (Can 2017: 82/83).

Osmanlı Devleti kendisine gelen elçinin statüsünü önemsemişi gibi elçiyi ağırlama işini de önemseyerek belirli bir teşrifata bağlamıştır. Bu teşrifat içerisindeki tutumu belirleyen esas etmen elçinin hangi devletten geldiğidir. Elçiyi gönderen devlet ile dostane veya düşmanca ilişkilerin durumu ne olursa olsun Osmanlı kendi ekonomik gücüne göre gelen elçileri ağırlamaktadır (Uzunçarşılı 1988: 272). Ancak Müslüman devletlerle olan elçilik ilişkileri daha yakın olmuştur. Bu durumun istisnası da İran'dır. İran'ın Şii kimliği ve askeri mücadeleler yakınlığa müsaade etmemiştir.

Elçilerin saray içerisindeki kabulleri de protokol kurallarına bağlıdır. Elçilerin Divan-ı Hümayun'a gelişleri, görüşmeleri yapacakları devlet görevlileri, sultan tarafından kabul

Topkapı Sarayı'nın Acem Misafirleri ...

edilmeleri kurallar çerçevesinde önceden belirlenerek uygulanmıştır. Elçilik heyetleri için düzenlenen merasimler gösterişi ve zenginliği ile Osmanlı Devleti'nin gücünün ve zenginliğini gözler önüne sermiştir. Bu yüzden de devlet hiçbir masraftan kaçınmamıştır. Elçi ağırlandırmalarına bazı durumlarda farklılıklar olsa da, sultanın elçi kabulünde Müslüman veya gayrimüslim her biri aynı protokole tabi olmuşlardır.

1. On Sekizinci Yüzyılın Başlarında Osmanlı- İran İlişkileri

Osmanlı diplomasisinde Batılı devletler dışında en çok ilişki kurulan devlet İran'dır. İran, Türk-İslam sentezi içerisinde onuncu yüzyıldan yirminci yüzyıla kadar Türk hanedanlar tarafından yönetilmiştir. Osmanlı ile farklılaştığı nokta Osmanlı Devleti'nin Sünni kaidelere, İran'ın ise Şii kaidelere uymasındadır.

Osmanlı-Safevî ilişkileri, 16. yüzyılın başında İran'da Safevî hanedanının kurulması ile başlamıştır. Bu ilişkinin dönüm noktalarından biri 1514 tarihli Çaldıran Savaşı'dır (Aktepe 1970: 1). Bu tarihten itibaren ikili arasındaki ilişkiler savaş ve barış ekseninde devam etmiştir. Osmanlı ülkesinde on yedinci yüzyıla hâkim olan karışıklık döneminde İran'ın da payı bulunmaktadır. IV. Murad'ın saltanatında 1639 tarihinde ikili arasında Kasr-ı Şirin (Zuhab) anlaşması imzalanmış ve bu barış on sekizinci yüzyıla kadar devam etmiştir (Uzunçarşılı 1982: 250). Bozulan barış ise 1746 tarihinde Kasr-ı Şirin anlaşmasını esas alan Kerden Anlaşması ile sağlanmıştır (Özcan 2006: 276/277).

On sekizinci yüzyılın başlarına gelindiğinde, Afgan Hanı Mir Mehmed Safeviler Devleti'ni yıkarak İran için yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Nadir Şah, Afşar Hanedanına mensup bir Safevi kumandanıdır ve İran'ı ele geçiren Afganları yenerek kontrolü kendi eline almıştır. Böylelikle İran'da hanedan değişimi yaşanmış, Nadir Şah'la birlikte İran Şiilikten Sünniliğe geçiş dönemi yaşamıştır. Bu durum Osmanlı için olumlu bir gelişme olmuş ve iki devlet arasındaki ilişkiler yumuşamıştır (Ateş 1995: 93/95). Nadir Şah'ın 1747 yılında bir suikast sonucu öldürülmesinden sonra bölgedeki Afşar hâkimiyeti son bulmuştur. 1749 yılında Zend Hanedanından Kerim Han İran'ın yönetimini ele geçirmiştir. Bu hanedan 1794 yılına kadar sürmüş bu tarihten sonra İran Kaçar Hanedanlığının hâkimiyetine girmiştir. Bu süreçte Osmanlı-İran ilişkileri Rusya ve İngiltere'nin etkilerine maruz kalmıştır (Armağan 2011: 9).

2. Osmanlı Ülkesinde İran Elçileri

Osmanlı- İran arasındaki elçilik ilişkileri dini nedenlerin yanında, sınır anlaşmazlıkları, esir asker değişimleri, aşiretlerden kaynaklanan bölgesel huzursuzluklar, cülus töreni, taziyeler, ekonomik ve diplomatik nedenlerden kaynaklanmıştır (Uzunçarşılı 2002: 520). Osmanlı Devleti'ne elçiler zamanın ulaşım şartlarında karayolu ve deniz yolu vasıtasıyla gelmiştir. İstanbul'un doğusundan gelen İran elçileri karayolunu kullanmışlardır. Bu

Zeliha Buket Kalaycı

yolculuklar sağ kol ve sol kol diye anılan geliş ve gidişlerde kullanılan güzergâhlardan yapılmaktadır. Buna göre sağ kol, Anadolu'nun güneyinden geçerken sol kol kuzeyden geçmektedir (Turan 1965: 275). Anadolu'nun sağ kol yolu Üsküdar'dan başlamakta Gebze, Dil İskelesi ya da İzmit üzerinden Yenişehir, Bozhüyük, Eskişehir, Seyitgazi, Hüsrev Paşa Hanı, Akşehir, Ilgın, Konya, Karapınar, Ereğli, Adana ve Antakya'ya ulaşmaktadır. Sol kol ise Üsküdar'dan başlar ve Gebze, İznik, Bolu, Tosya, Merzifon, Lâdik, Niksar, Karahisar-ı Şarkî, Kelkit, Aşkale, Erzurum yoluyla Hasankale'den bir kol Kars'a giderken diğeri Tebriz'e ulaşmaktadır (Can 2017: 140). Elçilerin İran'dan İstanbul'a olan yolculukları 70 ile 130 gün arasında değişmiştir. Karayolu ile gelmeyi tercih eden elçilik heyetleri Osmanlı menzillerinde konaklardı. Elçiler Osmanlı sınırlarından içeri girer girmez devletin sorumluluk alanına girmiş kabul edilirler ve misafir hükmündedirler. Bu yüzden sıkıntı yaşamamaları için yolculukları esnasındaki giderleri temin edilirdi. Yol harçlığı olarak verilen para yol boyunca taşıma gibi ihtiyaçlarda kullanılması için verilmiştir. Nakit paranın haricinde yiyecek, at, araba ve yakacak tayinatı da yapılırdı (Kütükoğlu 1989: 230/231).

İstanbul'a gelen elçilerin nereden geldiğine bakılmaksızın hepsinin padişahın ve sadrazamın huzuruna çıkışları merasim ile gerçekleşirdi. Tüm elçilerde olduğu gibi İran elçisinin İstanbul'a yaklaştığı haber alındığında bir karşılama heyeti gönderilirdi. Karşılama heyetinde kimlerin olacağı daha önce belirlenir ve bunlara görevleri hükümler vasıtasıyla bildirilirdi. Bu heyet üst düzey memurlardan oluşturulurdu (Kütükoğlu 1960: 4). Karşılama heyeti elçi ve maiyeti gelmeden bir gece önce Matbah Emini tarafından Fener Bahçesi'nde hazırlanan yemeklik alanına giderdi. Elçi ve maiyeti yemeklik alanına geldiklerinde heyet tarafından merasimle karşılanırlardı. İlk olarak çadıra alınan elçi ve heyetine kahve ve tatlı ikramı yapılır, arkasından da sofralar kurularak yemek ikram edilirdi. Yemeğin sonunda şerbet sunumu ve buhur ikramı yapılırdı. Yemeğin ardından mihmandar ve kapıcıbaşı refakatinde ata bindirilen elçi Üsküdar'da kalmaları için hazırlanan konağa götürülürdü. Elçiler için düzenlenen konakların hazırlanmasından Üsküdar esnafı sorumlu idi. Elçilerin ikameti için ayrılan konakların her zaman bakımlı olmasına çalışılırdı. Bu yüzden sadece konakların içi değil çevresinde de düzenlemeler yapılmaktaydı (BOA, İE. HR:9/881). Osmanlı yöneticileri mevcut hazırlıklar dâhilinde İran elçilerinin kaldığı konakların tamirlerini yaptırırdı (BOA, AE. SAMD. III:210/20277). Doğudan gelen elçiler ekseriyetle Üsküdar'daki konaklarda misafir edilse de Eyüp'te de ağırlandıkları (BOA, AE. SAMD. III:146/14337).

Bir günlük misafirliklerinin ardında elçiler sadrazam ve padişahın huzuruna çıkartılmak için merasimle İstanbul tarafına geçilirdi (İpşirli 2015: 205). İran elçilerine düzenlenen merasimlerin niteliğini rütbeleri belirlerdi. Şayet gelen elçi "han" rütbesinde ise merasimler daha gösterişli olurdu (Kütükoğlu 1989: 213). İran'dan gelen elçiler İstanbul tarafında Acemioğlanlar Kışlası ve At Meydanı civarında konaklardı (Can 2017: 182). Maiyetleri ise elçinin konakladığı yere yakın yerlerde kiralanan mekânlarda kalırlardı. İran

Topkapı Sarayı'nın Acem Misafirleri ...

elçilerin kabulleri diğer tüm elçilerde olduğu gibi "Galebe Divanı" da denilen Ulufe Divanında gerçekleşirdi. Divan toplantılarının bitiminde divan üyeleri yemek yerlerdi ve elçilerde bu sofralarda ağırlanırdı (BOA, D.BŞM. MTE:10963).

3. İran Elçilerinin Tayinatları

Elçilik heyetlerinin İstanbul'a kadar olan yolculuk güzergâhlarındaki masrafları onlar için görevlendirilen "mihmandar" tarafından karşılanırdı. Elçiler ve beraberindeki heyetin masrafları Başmuhasebe kaleminde hesaplanmış, hesap tezkiresi haline getirilip elçilik heyeti ile ilgilenen mübaşire verilmiştir. Aynı zamanda yol boyundaki kadı ve sancak beylerine hükümler gönderilerek bölgelerinden geçen elçilerinin ihtiyaçlarının karşılanması istenilmiştir (BOA, AE SAMD.III:112/11035)(İpşirli 1995: 9). Diğer yandan mübaşirlere verilen hesap defterlerinde elçilerin konaklayacağı menziller ve menzillere zahire temin edilecek kazalarda belirtilmiştir. Acem elçileri İstanbul veya başka bir şehirde belirli sürelerde ikamet ettiklerinde yerleştirildikleri konak ve yalıların kiralari, buraların tamirat ve döşenmesi, hayvanlar için ayrılan ahırlar ve hayvanların iâşesi, hamaliye ve kayık ücretleri, harçlıklar, heyete alınan hediyeler için yapılan masraflar ve yiyecek-içecek masrafları merkez hazine tarafından karşılanırdı. Tayinat hesaplamaları elçilik heyetinin başkentte kaldığı gün üzerinden hesaplanırdı. Aynı olarak tayinatı yapılacak ürünler çoğunlukla Matbah-ı Âmire'den verilirdi. Ayrıca kasabbaşı, tavukçubaşı, arpa emini, İstanbul ağası ve Istabl-ı Âmire'den aynı ürün teslimi yapılmaktadır (BOA, MAD.d:18372).

Doğu toplumlarında elçi tayinatların karşılanması gelenekselleşen bir uygulamadır. İslami eman telakkisine göre elçiler ülke sınırları içerisine girer girmez misafir olarak kabul edilmişlerdir (İpşirli 1995: 77/79). Bu uygulama Batı ülkelerinde yoktur. Ancak Osmanlı Devleti'ne karşılık olarak Batılı Devletlerin Osmanlı elçilerine tayinat verdiği durumlar olmuştur. 1794 yılına kadar devam eden tayinat uygulaması, miktarı ve verileceği süre belirli kaideler dâhilinde ve gelen elçinin statüsüne göre belirlenmiştir. Bununla birlikte elçilerin geliş sebepleri de tayinatın içeriğini etkilemektedir (Topaktaş 2015: 36). Hesaplanan erzak miktarının yetmediği zamanlarda elçiler gıda harcamalarını kendileri yapmak zorunda kalmışlardır. Bunun sebebi heyetin kalabalık olması ya da kendilerine verilmeyen ama ihtiyaç duydukları ürünlerin olmasıdır.

Elçiler sadece barış zamanlarında değil savaş halinde de İstanbul'a gelmişlerdir. Böyle durumlarda gelen elçiler genellikle barış görüşmeleri için gelmektedirler. Durum böyle olsa da savaş halindeyken gelen elçilere olan teşrifat ve karşılama değişmemiş tayinatları verilmeye devam edilmiştir. Özellikle İran ve Osmanlı arasında uzun yıllar süregelen rekabet İran elçilerinin daha özenli ağırlanmasına neden olmuştur. İran elçileri de mevcut rekabet yüzünden göz kamaştırıcı hediyelerle birlikte gelmişlerdir; heyetlerin namelerle birlikte hediye getirmeleri elçilik adetlerindedir (BOA, AE. SAMD. III: 222/21847). Getirilen

Zeliha Buket Kalaycı

hediyelere karşılık olarak elçilere Osmanlı tarafından hilat ve farklı hediyeler verilmiştir (BOA, AE. SAMD. III:119/11749). Ayrıca heyet İstanbul'a yerleştikten sonra adet olduğu üzere sadrazam ve vezirler hediye olarak çiçek, meyve ve şerbet göndermektedirler (Kütükoğlu 1989: 218).

Teşrifat içerisinde elçi kabul törenlerinde ziyafetlerin ayrı bir önemi vardır. Elçilere sadrazam başta olmak üzere devlet yöneticileri tarafından ziyafetler verilir bu vesile ile de aradaki dostluk pekiştirilirdi. Resmi yemekler için Haliç ve Boğaz'daki saray ve yalılar kullanılırdı. On sekizinci yüzyılda III. Ahmed döneminde ise Kâğıthane ve Sadâbâd elçi ziyafetleri için tercih edilmeye başlanmıştır (Can 2018: 289). Ziyafetlerde sadrazam sofrasında elçiyi ve heyetten birkaç kişiyi ağırlardı. Ancak divan sonrası elçi kabullerinde sadrazamın sofrasına sadece elçi oturabilirdi. Ayrıca sadrazam tarafından verilen ziyafetler daha gösterişli olur ve çeşitli oyunlarla birlikte hediye merasimi yapılır, elçiye çeşitli hediyeler verilir. Elçilerin başkente gelişleri düğün ve şenlikler zamanına geldiğinde ise elçiler ayrıca bu merasim sofralarında ağırlanırlardı.

İran elçileri de bu teşrifata uygun ağırlanmaktaydı. Elçilik heyetinin tayinatı verilirken İran damak zevkine hitap eden gıda maddelerinin verilmesine itina edilirdi. Batı ülke heyetlerinden farklı olarak şarap ve domuz eti verilmezdi. Bu sürede elçiye verilecek yiyecek tayinatı Matbah-ı Âmire'den yapılmıştır. Matbah-ı Âmire Emaneti, Topkapı Sarayı mutfaklarına verilen isimdir ve kurum olarak saray ahalisinin yeme-içme ihtiyaçlarının karşılanması, yeniçerilere verilen ulufe yemekleri, divan yemekleri, elçi yemekleri, tören ve düğün yemekleri gibi toplu ve bazen de saray dışarısında olan yemeklerin iâşesinin sağlanmasından sorumludur. Matbah dışında Tersane-i Âmire de elçi ihtiyaçlarının karşılanmasından yükümlüdür ve bu görev için her iki kuruma da Hazine-i Âmire'den ödenek verilmiştir. Matbahın elçilere verdiği erzak listesinde görülmeyen et ve et ürünleri kasabbaşı tarafından, zahire ihtiyacı arpa emini tarafından, kar ve buz ihtiyacı ise buzcubaşı tarafından karşılanmıştır. Biz çalışmamızda sadece Matbah tarafından verilen erzakları ele almaktayız.

Belgelerden elde ettiğimiz elçi tayinat listelerinden ilki 1702 Ağustos'unda İstanbul'a gelen İran elçisine aittir. Elçi başkente uzun süre kalmamış, Edirne'ye geçmiş ve burada 45 gün kalmıştır (BOA, C. HR: 4206). Edirne'de bulunduğu 45 günlük zaman diliminde kendisine ihtiyaç ürünleri verilmeye devam edilmiştir. Ancak dışarıdan yapılan alımlar bu listelerde yer almamaktadır.

Tablo 1: İran Elçisine Verilen 45 Günlük Erzak Listesi (1702)

ÜRÜN	MİKTAR	ÜRÜN	MİKTAR
Koyun	4 adet	Has un	36 kıyye
Kuzu	2 adet	Pirinç	6 kile
Tavuk	14 adet	Ekmek	40 kıyye

Topkapı Sarayı'nın Acem Misafirleri ...

Yumurta	100 adet	Nişasta	3 kıyye
Süt	12 kıyye	Arpa unu	2 kile
Yoğurt	18 kıyye	Pamuk yağı	6 kıyye
Bal	30 kıyye	Arpa	20 kile
Şeker	3 kıyye	Tuz	12 kıyye
Limon	2 kıyye	Üzüm	20 kıyye
Kavun	20 adet	Karpuz	20 adet
Soğan	6 kıyye	Balmumu	1 kıyye
Sirke	3 kıyye	Kahve	3 kıyye
Nohut	3 kıyye	Kakule	30 dirhem
Kereviz	3 kıyye	Karabiber	200 dirhem
Badem	3 kıyye	Karanfil	30 dirhem
Tarçın	50 dirhem	Kimyon	200 dirhem
Zencefil	15 dirhem	Sarımsak	12 kıyye

Kaynak: BOA, C. HR: 4206.

Yukarıdaki Tablo 1'de görüldüğü gibi İran elçisine verilen ürünler temel besin maddelerini içermektedir. Elçi ve heyetinin Osmanlı ülkesini ziyareti yaz aylarına denk geldiğinden 45 günlük verilen tayinatta mevsim meyvelerinden kavun, karpuz ve üzüme rastlanmıştır. Buna rağmen sebze tahsisi söz konusu değildir. Ancak Edirne pazarından doğrudan sebze temin edilme ihtimali yüksektir. Diğer yandan listede şeker ve baharat gibi Osmanlı halkı için lüks sayılan gıda maddelerinin varlığı elçiye gösterilen ihtimamı göstermektedir.

771

Belgelerde 1702 tarihinden sonra rastlanılan İran elçilik heyeti Murtaza Kulu Han'a aittir. Buna göre heyet Kasım-Aralık 1705 tarihlerinde Üsküdar'da misafir edilmiştir (BOA, KK: 673). İran elçisi Murtaza Kulu Han'ın başkentte bir ay kalmıştır. Ancak belgeler Matbah-ı Âmire'den kendisine yedi günlük verilen tayinatı içermektedir.

Tablo 2: 28 Kasım-4 Aralık 1705 Tarihlerinde İran Elçisine Verilen Erzak Listesi (1705)

ÜRÜN	MİKTAR	ÜRÜN	MİKTAR
Koyun	38 adet	Kaymak	105 kıyye
Kuzu	50 adet	Pirinç	276.5 kile
Tavuk	820 adet	Ekmek	4.305 çift
Peynir	280 kıyye	Zeytin	1.610 kıyye
Süt	189 kıyye	Kuru Kızılıcık	17.5 kıyye
Badem içi	21 kıyye	Sadeyağ	931 kıyye
Bal	294 kıyye	Ceviz içi	28 kıyye
Şeker	392 kıyye	Karabiber	555 dirhem
Pekmez	63 kıyye	Karanfil	384,85 dirhem
Kavun	700 adet	Karpuz	700 adet
Soğan	504 kıyye	Fıstık içi	14 kıyye
Sirke	84 kıyye	Kahve	70 kıyye

Zeliha Buket Kalaycı

Nohut	10,5 kıyye	Kakule	1.155 dirhem
Tarçın	1365 dirhem	Kimyon	555 dirhem

Kaynak: BOA, KK: 673.

Tablo 2’de 28 Kasım-4 Aralık 1705 tarihleri arasında yedi günlük elçi tayinatı verilmiştir. Kış mevsimine ait olan erzak tablosunda yüksek miktarda kavun-karpuz gibi meyvelere rastlanılmış ancak meyve sayısı bunlarla sınırlı kalmıştır. Bu listede de sebze rastlanmadığı gibi yumurta ve yoğurt gibi hayvansal ürünler de bulunmamaktadır. Bunlar piyasadan temin edilmiş olmalıdır. İran elçisi Murtaza Kulu Han’a verilen bu tayinat toplamda 208.018 akçe tutmuştur. Bu gider Matbah-ı Âmire tarafından karşılanmıştır (BOA, KK:673).

1705 yılında Osmanlı sarayına elçi olarak gelen Murtaza Kulu Han 1721 yılında tekrar elçi olarak gelmiştir. İran elçisi ve heyetine bu ziyaretlerinde Matbah tarafından verilen tayinat 45 günlüktür (BOA, MAD.d: 1708). Buradan da anlaşılacağı gibi tayinat miktar ve süresinde belirli bir standart mevcut değildir. Bunun yerine koşullara ve duruma göre hareket edilmiştir.

Tablo 3: İran Elçisine Verilen 45 Günlük Erzak Listesi (1721)

ÜRÜN	MİKTAR	ÜRÜN	MİKTAR
Peynir	810 kıyye	Has un	3.440 kıyye
Yoğurt	930 kıyye	Pirinç	794kile
Tavuk	1.720 adet	Ekmek	13.840 çift
Yumurta	6.450 adet	Kandil yağı	215 kıyye
Süt	1.075 kıyye	Şıra	43 kıyye
Tereyağı	306 kıyye	Sadeyağ	3.075 kıyye
Bal	1.134 kıyye	Nardenk	172 kıyye
Şeker	532 kıyye	Safran	1.290 dirhem
Limon suyu	301 kıyye	Üzüm	387 kıyye
Çörek otu	21,5 kıyye	Kestane	258 kıyye
Soğan	645 kıyye	Balmumu	215 kıyye
Sirke	974 kıyye	Kahve	184 kıyye
Nohut	387 kıyye	Kakule	2.150 dirhem
Arpa unu	3.977 kıyye	Karabiber	32,5 kıyye
Badem	64,5 kıyye	Limon	43 kıyye
Tarçın	3.010 kıyye	Kimyon	64,5 kıyye

Kaynak: BOA, C. HR:4206.

Tablo 3’de 1721 yılında İran elçisine tavuk verilmiş olmasına rağmen kırmızı et verilmemiştir. 1702 ve 1705 elçi tayinatında olduğu gibi burada da meyve ve baharat ağırlıklı bir ürün listesi mevcuttur. Bu durum İran heyetinin baharat ve meyveyi sevdiğini göstermektedir. Ancak kırmızı ete rastlanılmaması dikkat çekicidir. Bu durumun nedeni et

Topkapı Sarayı'nın Acem Misafirleri ...

ihtiyacının kasabbaşı tarafından karşılanmış olmasıdır. Diğer taraftan beyaz et olarak sadece tavuk listelerde yer alırken güvercin, ördek gibi diğer kanatlılar tayinatlarda yer almamıştır.

Tablo 4: *İran Elçisine Mehmet Namdar Han'a Verilen Erzak Listesi (1729)*

ÜRÜN	MİKTAR	ÜRÜN	MİKTAR
Safran	15 dirhem	Pirinç	32 kile
Tavuk	25 adet	Ekmek	1.000 çift
Yumurta	100 adet	Nişasta	4 kıyye
Süt	5 kıyye	Fıstık	1 kıyye
Yoğurt	80 kıyye	Sade Yağ	88 kıyye
Pekmez	50 kıyye	Kimyon	75 dirhem
Şeker	16 kıyye	Kahve	3 kıyye
Soğan	15 kıyye	Balmumu	1 kıyye
Tarçın	25 dirhem	Kahve	3 kıyye
Badem	1 kıyye	Kakule	25 dirhem
Peynir	12 kıyye	Karabiber	0.5 kıyye
Karanfil	25 dirhem		

Kaynak: BOA, D. BŞM. d: 1638.

1729 tarihinde Osmanlı Devleti'ne elçi olarak gelen Mehmet Namdar Han'a İstanbul'da verilen on günlük erzakta daha önceki yıllarda verilenlerden farklılık görülmemektedir. Tablo 4'e göre, bu tayinatta da genel ağırlık baharat üzerinde yoğunlaşmıştır. Kuru meyve olarak badem 1 kıyye tahsis edilmiş, ancak yaş meyveye rastlanılmamıştır. Elçilere Matbah-ı Âmire tarafından verilen ürünler haricinde piyasadan alım yapılıyor olması erzak listesinde benzer ürünlerin yer almasını açıklamaktadır.

1730 tarihinde başkente gelen İran elçisi Rıza Kulu Han ve heyetinin Matbah-ı Âmire tarafından verilen tayinatı 45 günlüktür.

Tablo 5: *Rıza Kulu Han'a Verilen 45 Günlük Erzak Listesi (1730)*

ÜRÜN	MİKTAR	ÜRÜN	MİKTAR
Kaymak	3 kıyye	Tereyağı	5 kıyye
Peynir	20 kıyye	Pirinç	11 kile
Tavuk	15 adet	Ekmek	6000 çift
Yumurta	80 adet	Nişasta	3 kıyye
Süt	13.5 kıyye	Safran	15 kıyye
Yoğurt	45 kıyye	Sadeyağ	30 kıyye
Pekmez	20 kıyye	Balmumu	3 kıyye
Şeker	9 kıyye	Tuz	7 kıyye
Üzüm	5 kıyye	Mercimek	2 kıyye
Sirke	4,5 kıyye	Kahve	4,5 kıyye

Zeliha Buket Kalaycı

Nohut	4.5 kıyye	Kakule	4,5 dirhem
Tarçın	35 dirhem	Karabiber	90 dirhem
Kimyon	90 dirhem	Karanfil	15 dirhem

Kaynak: BOA, D.BŞM. MTE. d:11003.

Tablo 5'e göre belirtilen süre zarfında 812.745 akçe masraf yapılmıştır ki günlük tayinat bedeli 18.061 akçedir. 1730 erzak listesinde de daha önceki erzak tayinlerine benzer ürünlere rastlanılmıştır. Temel besin maddelerinden olan et ürünlerinin doğrudan kasabbaşı tarafından veriliyor olması bu ürünlerin mutfak tayinatlarında görülmemesine neden olmuştur. Ancak mevcut duruma göre doğrudan matbah tarafından tüm ihtiyaç ürünleri karşılanmıştır.

Sonuç

Osmanlı Devleti'ne gelen İran elçileri başkente yapacakları uzun yolculuk müddetince -ki en az yetmiş gün sürer- devletin misafiri kabul edilmiş ve eman telakkisi ile tüm ihtiyaçları karşılanmıştır. Osmanlı devlet sınırları içerisine giriş ve çıkışları arasında kalan tüm süreçte bu sistem uygulanmıştır.

İran elçileri Osmanlı Devleti'nde ilk olarak başkent İstanbul'a gelmelerine rağmen İstanbul dışında başta Edirne olmak üzere farklı yerlerde de ikamet etmişlerdir. İstanbul dışı için de elçilerin ihtiyacı ve harçlıkları verilmiştir. Elçilerin beslenmesi, barınması ve ulaşımı tamamen devlet tarafından organize edilmiştir. Matbah-ı Âmire bu organizasyon içerisinde yer alan kurumlardan biridir. Bu silsile içerisinde elçilik heyetlerinin beslenmesi için gerekli ürünlerin temini ve elçilere verilmesi işini bir düzen içerisinde sağlamaya çalışmıştır. Bunun için Osmanlı Saray kurumlarının her biri ayrı ayrı görevler üstlenmişlerdir. Elçilik heyetinin hayvanlarının beslenmesi arpa emini tarafından sağlanırken ulaşım için kullanılacak hayvanlar İstabl-ı Âmire tarafından temin edilmiştir. Diğer taraftan et ürünlerini kasabbaşı, buz ve karı buzcubaşı tedarik etmiştir. Tüm bu hazırlıkların masrafları da doğrudan hazine tarafından karşılanmıştır. İran elçilerine sunulan değerli hediyeler de Enderun hazinesinden karşılanmıştır. Ayrıca bu elçilerin masrafları hazinenin geliri durumunda olan Mısır ve Basra irsaliyelerinden verilmiştir.

Sonuç olarak, Osmanlıların İran elçilerine karşı tutumunu devlet geleneği ve diplomasi anlayışı belirlemiş ve elçiler bu yapı içerisinde ağırlanmışlardır. Tayinat bu sistem içerisindeki en önemli uygulamalardan biri olmuştur. Bu sistem sayesinde misafir kabul edilen elçiler ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmamışlar, diğer taraftan da Osmanlı kendi güç, zenginlik ve kudretini sergilemiştir. Bir yandan da 1702-1730 yılları arasında belgelerden elde edilen erzak listeleri elçilik heyetlerine benzer ürünlerin verildiğini göstermiştir.

Topkapı Sarayı'nın Acem Misafirleri ...

Kaynakça

- Aktepe, M. Münir. (1970).1720-1724 Osmanlı-İran Münasebetleri ve Silahşör Kemani Mustafa Ağa'nın Revan Fetih-Namesi.İstanbul.
- Armağan, Abdüllatif.(2011). "Klasik Dönemde Osmanlılarda Devlet Yönetim Anlayışına Dair Bazı Düşünceler" *Gazi Akademik Bakış Dergisi* 5: 9.
- Ayyıldız, Nigar.2008. *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Ateş, Abdurrahman.(1995). "Nadir Şah'ın Şahsiyeti ve Fikirleri". *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 94: 93-110.
- Can, Mustafa. 2017. "Sürekli Diplomasi Öncesi Osmanlı Devleti'nde Yabancı Elçiler". Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gürkan, Emrah Sefa.2020. Sultanın Casusları 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları. İstanbul: Kronik Kitap.
- İpşirli, Mehmet.1995. "Elçi" ss.9- içinde *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi C.11/9*. İstanbul: TDV Yayınları.
- İpşirli, Mehmet.1995."Eman" ss.77-79 içinde *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi C.11* İstanbul: TDV Yayınları.
- İpşirli, Mehmet. 2015. "Elçilerin Üsküdar'ı",ss.209-221 içinde *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII Bildiriler I*, İstanbul:Üsküdar Belediyesi
- Kafesoğlu, İbrahim. 1997. *Türk Milli Kültürü*. Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Koçak, Kürşat. 2011. "Eski Türklerde Devlet Gelenekleri ve Törenleri". Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kütükoğlu, Bekir. (1960). "Şah Tahmasb'ın III. Murad'a Cülûs Tebriki". *Tarih Dergisi* 11/15: 1-24.
- Kütükoğlu, Mübahat (1989). "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fevkalâde Elçilerin Ağırlanması".*Türk Kültürü Araştırmaları Prof. Dr. İsmail Ercüment Kuran'a Armağan XXVII/1-2*: 199-231.
- Ögel,Bahattin. 1982. Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar).Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Özcan, Azmi.2006."Nadir Şah",ss 276-277. içinde *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* , C. XXXII, İstanbul: TDV Yayınları.
- Öztürk, Necdet.2012. *Çadırdan Saraya 14-15. Yüzyıl Osmanlı Devlet Düzeni*. İzmir: Yitik Hazine Yayınları.

Zeliha Buket Kalaycı

Topaktaş, Hacer.2015. "Osmanlı Diplomasisinde "Tayinat" Sisteminin Uygulanışı ve Kaldırılışı (1794) Üzerine Bazı Tespitler", Akademik İncelemeler Dergisi 10(1):31-49.

Turan, Şerafetti.1965. "1560 Tarihinde Anadolu'da Yiyecek Maddeleri Fiyatlarını Gösteren Bir İran Elçilik Hey'eti Masraf Defteri", AÜDTCF Dergisi 22 273-294.

Tuncer, Hüner. 2010. Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı.1998. *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*. Ankara: TTK Yayınları.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı.1982. Osmanlı Tarihi (XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Ankara .

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı.2002. "XVIII. Asırda Osmanlı İnan Münasebetleri", Türkler XII :512-521.

Osmanlı Arşivi BOA

Ali Emiri Üçüncü Ahmed AE. SAMD. III:

232/22186,210/20277,146/14337,112/11035,222/21847,119/11749,

Maliyeden Müdevver Defterleri MAD.d

18372,1708.

Kamil Kepeci KK 673.

Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi D.BŞM.d 1638

Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi Matbah-ı Âmire Eminliği D.BŞM. MTE. d

10963,11003.

İbnülemin Hariciye İE.HR 9/881.

Cevdet Hariciye C.HR 4206.

